

לב המזעזעים

הלכות והליכות בענין "קדיש יתום"

אמירת קדיש יתום

אמירת קדיש היא חסד של אמת שעושים עם המתים ויותר מכל החסדים שבעולם שעושה עם החיים, ובפרט שהבן מוקיים בזה מצות כיבוד אב ואם שמחויב כעת לכבדו ביותר מבחינו (של"ה, צוואת רבי מאיר מווילנא נכד ר' אברהם אחי הגר"א).

קדיש יתום

קדיש יתום הוא קדיש שלם בלא תתקבל.

זמן אמירתו: נאמר בשעת הלוויה, בעליה לקבר, ובאזכרה בנוסף לאמירת הקדיש בכל התפילות בשנת האבלות וביום השנה ולאחר לימוד הלכה ואגדה.

קדיש בתפילות

יתום אומר קדיש בקדישים שאינם מסדר התפילה, אחר "עלינו" שטעם אמירתו כיון שיש בו פסוקים (משנ"ב קלב ס"ק י), אחר "שיר של יום", שטעם אמירתו כ"עלינו" מחמת הפסוקים שבו, וכן קדיש דרבנן אחר "קווה אל ה'" שטעם אמירתו כיון שנאמר בו ברייתא "ת"ח מרבים". בנוסח אשכנז וספרד אומרים גם אחרי אמירת הקרבנות [בתחילת התפילה] רק בנוסח אומרים גם אחרי "מזמור שיר חנוכת הבית" לפני "ברוך שאמר".

קטן באמירת קדיש

אף יתום קטן אומר קדיש יתום (אמ"ר יור"ד שו"ע ה): קדישים שבתוך התפילה נתקנו כחלק מנוסח התפילה והם דברים שבקדושה הנאמרים בעשרה ובגדול, משא"כ הקדישים שבסוף התפילה שאינם חובה כשאר קדישים שבתפילה נאמרים על ידי קטן (שו"ת מהרש"ל חדשות סימן כט).

אמירת קדיש על אביו

מצווה המוטלת על היתומים לומר קדיש על אב ואם ולעשות נחת רוח לנשמות ומהרש"ל כתב שיש באמירת הקדיש מדין "ואהבת לרעך כמוך" (שו"ע ד"ס ס"ק לז).

חמשה חילוקים הם באמירת הקדיש לדיני קדימה

בן שבעה בן שלוש בן י"ב חודש ויום הפסקה [דהיינו כשפוסק לומר קדיש] ויאצ"ט **טעם שחלוקים הם:** לפי מדת הדין המתוח וכיון שקדיש בא להגן על הנפטר לכן ז' ימים ראשונים צריך יותר רחמים וזכות, בל' יום צריך יותר רחמים מ"ב חודש, ויא"צ משום שבאותו יום איתרע מזלו של האבל (לבוש יור"ד תב"ב), **טעם אחר:** כדי שיהיה נחת רוח לאביו ולאמו להגן עליהם ולכפר לפשעם (כנסת יחזקאל ד"ה ואני מצעירי אות ב בשם הרמ"א), **יום הפסקה** נהגו לתת לו לומר את כל הקדישים והטעם: כיון שמפסיק מלומר קדיש חודש לפני היא"צ (עיין רמ"א יור"ד שו"ע ד) הרי שמוותר להם חודש ימים לכן נותנים לו זכות קדימה (מגן גיבורים קלב ד, לבוש מג"א).

הטעם באמירת קדיש במשך השנה

לפי שבאמירת הקדיש יש בה תועלת שמכניסו לגן עדן ולהעלותו מדרגה לדרגה (כל בו, בן איש חי פרשת ויחי ד).

מקור לאמירת הקדיש

מעשה בר"ע בהיותו מתבודד וחוזר על משנתו, פגש אדם אחד ערום ושחור כפחם רץ כמרוצת הסוס וחבילת עצים גדולה על כתפיו, גזר עליו ר"ע והעמידו, ושאלו על מעשיו במקום זה, ענה לו מות אנכי וכל יום פוקדים מלאכי החבלה הממונים עלי לחטוב עצים ושורפים אותי בהם, וכל כך למה מפני שעברתי על מצוות התורה, א"ל ר"ע כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה להיפטר מהפורעניות, א"ל שמעתי שהיו אומרים אלמלי היה למסכן זה בן שעומד בתוך הקהל ואומר קדיש וברכו את ה' והקהל עונים אחריו אמר ויהא שמייה רבה וברוך ה' המבורך מיד היו פוטרין אותי מן העונש, שאל אותו ר"ע על עירו ושער מקומו ולאחר חקירה ודרישה מצא ר"ע את בנו של אותו האיש שעודנו ערל, נטלו ר"ע ומל אותו והושיבו לפניו ללמוד תורה ולא היה מקבל תורה, עד שישב עליו ר"ע תענית מ' יום והתפלל עליו עד שיצא בת קול ואמרה נתקבלה תפילתך, והלך ולימדו תורה ק"ש וברכת המזון והעמידו בתוך הקהל ואמר קדיש וברכו וענו הקהל אחריו, ובא המת לר"ע בחלום ואמר לו רבי תנוו דעתך בגן עדן כשם שהנחת את דעתי והצלחתי מדינה של גיהנום (מדרש תנחומא פרשת נח, מסכת כלה רבתי פרק ב, אור זרע הגדול ח"ב סוס"י נ, מחזור ויטרי ח"א סימם קמד ספר מנורת המאור נר א כלל א ח"ב פרק א).

מכאן נתפשט המנהג לומר קדיש על אביו כל שנה ראשונה שדנים אותו בגיהנום אם הוא רשע (מסכת סופרים ה פרק יט, רמ"א או"ח קלב ב, רמ"א לבוש שעו משנ"ב קלב ס"ק י).

הטעם שהקדיש נבחר לעילוי הנשמה אף שלא נזכר שם כלל שזיה תפילה עבור

נפש המת

כיון שאין מיתה בלי חטא רובם מתים בשביל עון חילול השי"ת שלא יכופר עד שיומתו, וכשהקב"ה נפרע מן החוטא אז שמו של הקב"ה נתקדש שנאמר (יחזקאל לח) "ונשפטי" וגו' ואח"כ "והתגדלתי והתקדשתי". ולכן עומד הבן של החוטא שמת ואומר לפני התיבה "יתגדל ויתקדש" כלומר מתנחם אני על מיתת אבי הואיל ושמו של אבי שבשמים מתגדל ומתקדש על ידי מיתתו ומיד מתכפר עון חילול השי"ת שעשה, [וזה דוגמת הגידונים בב"ד שהוצרכו בני משפחתו לבוא ולומר לב"ד יפה דנתם להורות שאין בליבם על ב"ד כלום].

וזה מזה שמסיים "בחייו וביומיו" וכו' כלומר שאתם בית ישראל היהירו במעשיכם שלא תגדלו מיתה לנפשותיכם רק תחיו ביראת ה' יתברך (ספר עטרת זקנים כלל א אות א, בעל זקן אהרן).

רמז לאמירת קדיש מהתורה

מדברי בלעם (במדבר כד) "תמות נפשי מות ישר'ים" ר"ת י'הא ש'מיה ר'בה מ'ברך. **וכן מדכתיב** (דברים כד) "ולא ימותו אבות על בנים" רמז כי האבות לא ימותו מיתת הנפש על ידי הבנים שיצילו את האבות (מהרה"ל בספר החיים, חפץ חיים בנתיבות התפילה).

מעלת הקדיש

הקדיש הוא אינו תפילה שמתפלל הבן על אביו שיעלהו משאול אלא זכות המצווה לאב שאחד מיוצאי חלציו מקדש את ה' הגדול והנורא לעיני כל העדה (ספר בנימין זאב שו"ע).

צורת אמירתו: האומר קדיש על אביו או אמו צריך לומר בכוונה רבה, ועיקר הקדיש הוא "יהא שמייה רבה" ובוה עושה נחת רוח לאביו ולאמו (קב הישר שעו).

קדיש בשבת

אף שאין ניגשים לעמוד בשבתות ויו"ט כיון שהגהינום שובת בשבת, מ"מ אומרים קדיש (רמ"א יור"ד ש"ד ד), **הטעם:** לפי שאמירת הקדיש מפני שהיא מצילה מדינה של גהנום בלבד, אלא יש בה עוד תועלת והיא להכניסו לגן עדן ולהעלותו ממדרגה למדרגה ולכן יש לאומרו גם בשבת ויו"ט (בא"ח פרשת ויחי ד).

טעם אחר: לפי שצריך הקדיש בשביל הימים של אח"כ (בדי השולחן שעו קב הישר ע"פ כנה"ג בתשובה נחלת שבעה סימן ע"ג ע"ש).

קדיש אחר קריאת התורה

יש אומרים כשהעולה אחרון או שלישי [בימות החול] יש לו יארציט או שהוא אבל תוך י"ב חודש הוא זוכה בקדיש (שו"ת מהר"ם מבריסק חלק א סימן קיח ס"ק א, שערי אפרים שערי אות ט, מטא אפרים דיני קדיש יתום שער ג אות א).

ויש אומרים: שהקדיש שייך לאבלים ולכן אף אם לא עלה היתום שלישי או אחרון הוא אומר קדיש זה (שו"ת מהר"ם מבריסק שם אלף המגן דיני קדיש יתום ס"ק ג שו"ת הרשב"ץ חלק ג סימן קנא).

ויש אומרים: שהקדיש שייך לבעל קורא או לחזן הכנסת (עיין טור או"ח קמט שכתב ולאחר שגמר קריאת הספר אומר ש"צ קדיש ומחזיר הספר).

ויש אומרים: שקדיש זה שייך לאותם הנשמות שאין להם מי שיאמר עליהם קדיש ולכן אין לאבל לומר קדיש זה ולהתכוון בעד נשמות מי שהוא אומר עליו (הגרשו"א הליכות שלמה ח"א פרק יב דבר הלכה אות לח).

אמירת הקדיש יחד

במעלה אמירתו ביחיד

מנהג אשכנז מעולם הוא שרק אחד אומר קדיש יתום דהוי כשליח ציבור (עיין מג"א או"ח קכה א שכתב האומר קדיש הוא כש"ץ) שאין שנים אומרים ביחד, וכן מוכח מדיני הקדימה (ביאור הלכה ריש סימן קלב בחיבור הנקרא "קונטרס מאמר קדישין", עיין שו"ע יור"ד שעו ב ונושא כלים שם שדנו בדיני קדימה) בקדיש דאין שנים אומרים יחד (שו"ת חת"ס או"ח קנט) וקדיש אחד עולה לכמה מתים ופעם זה יאמר בשביל כולם ופעם זה יאמר בשביל כולם (רמ"א יור"ד שעו שקדיש אחד יכול לומר קדיש בעד כל מתי ישראל, וכן הביא בכה"ח או"ח נה כט, גשר החיים י אות טו).

טעם אחר: משום דתרי קולי לא משתמע (שו"ת בני ציון קכב, קיצור שולחן ערוך כו יח, חזו"א דינים והנהגות לרבינו החזו"א).

טעם אחר: לפי שעיקר הזכיה שמזכה אבותיו באמירת הקדיש אינה באמירה שלו, אלא במה שמזכה הציבור שעונים אחריו "אמן", "ויהא שמייה רבה", ועל ידי זה נהיה סרוסר לציבור ומזכה לאבותיו.

וכשאומרים יחד אף שכולם אומרים יחד אבל הגורם אינו אלא אחד מהם והשני הוי מעין מסייע שאין בו ממש, וא"כ כל אחד יחטוף שיהא הוא הראשון ושהציבור יענה אחריו ולא אחר חבריו, ולכן יפה מנהג אשכנז שכל אחד אומר בנפרד (חת"ס יור"ד סימן שמה).

מנהג הספרדים וכן נוהג היום בהרבה מקהילות אשכנז שאומרים ביחד, והטעם: כדי למנוע מריבות ומחלוקות שהתעוררו בקהילות ישראל בין האבלים בעניינים אלו (פתחי תשובה מבאי בשם "דברי האגרת" שהוא תיקן לומר קדיש ביחד, וכן בקצו"ע בשמו, מהר"ן מ"ץ, יעב"ץ בסידור אחר עלינו אות ב, ליקוטי מגדים ס' נה).

תקנת רע"א: בהנהגות ותקנות של רע"א (ח"ה אות ח) מובא בחודש אב שנת תקצ"א החל הנגף והיו הרבה אבלים לאמירת קדיש ותקנתי שהאבלים יאמרו יחד הקדישים וככה היה במשך שנה תמימה וככלות השנה שסר החולי תקנתי שלא יאמרו יחד זולת בכל יום פעם אחת, דהיינו תפילת קדיש שלאחר תפילת שחרית יאמרו האבלים יחד,

אבל לא שארי הקדישים והסיבה שעל ידי זה לא ימצא אופן שיהיה האבל נמנע מלומר קדיש פעם אחת בכל יום [משמע מדבריו שעיקר הדין לומר כל אחד בנפרד ורק מחמת החשש שלא יגידו קדיש אומרים ביחד].

הטעם שלא חששו הספרדים לתרי קולי לא משתמע

לפי שהספרדים כל תפילתם היא במקהלות בקול שווה בלי איחור ומיהור ואחרי שרגילים בזה גם כשיאמרו קדיש ביחד נשמע קולם, כדאמרינן במגילה (כא, ב) דתרי קולי לא משתמע מ"מ בהלל ובמגילה אפילו עשרה קוראים כיון דחביבא וכו' הרי שאפשר לשמוע כמה קולות אי יחיבי דעתיה, ובוה רגילים בני ספרד מה שא"כ בני אשכנז שאין מותפללים וקוראים בקול, וכשהרבה מתפללים יחד א"א לשמוע ולכוון אין לומר ביחד (שו"ת בני ציון סימן קכב).

צורת האמירה ביחד

כשאומרים יחד יש להקפיד שיאמרו כולם ביחד ולא ימהר אחד יותר מחבריו (קיצור שולחן ערוך כו יח, הגרי"א העניקו בספר עדות לישראל, שו"ת בני ציון קכב), ומטעם זה יש שנהגו שאומרים כולם ליד הבימה (שו"ת ציץ אליעזר חלק ט סימן טו ענף ב אות ז).

קדיש דרבנן בחדש בשו"ת כתב ששבית מדרשו נהגו שהקדיש דרבנן אומרים כל הבחורים היתומים ביחד אבל בשאר קדישים לא היקל

דיני ענית קדיש שאחד מקדים לחבריו

אם מסיים בתכו"ד יענה עם הראשון ויעלה לכולם או ימתין לשני. **ואם יש הפסק ביניהם** יענה על כל אחד ואחד (שו"ת הלכות קטנות חלק ב סימן מז, משנ"ב נה ס"ק ד).

הפסקת הקדיש

אף שכל דיני האבילות נוהגים י"ב חודש בשלימות מ"מ המנהג שאין הבנים אומרים קדיש יתום [ולא עוברים לפני התיבה] אלא י"א חודש.

הטעם: לפי שמושך זמן הדינים בגיהנום הוא כ"ב חודש, וכדי שלא יראה שעושה את אביו רשע ממש מהנידונים עד אחר י"ב חודש, מפסיקים לומר קדיש אחר י"א חודש (עיין רמ"א יור"ד שעו ד).

דעת האר"י: דעת האר"י שהקדיש מועיל לעלית נשמה בגן עדן עצמו ממדרגה למדרגה ולכן יאמר י"ב חודש הקדיש, וכדי שלא להחזיקם כרשעים, סגי להפסיק יום אחד מהי"ב חודש ומפני המון שלא יאמרוהו אביו ואמו רשעים יחסיר שבוע (שירי ברכה שעו).

קדיש דרבנן אחר י"א חודש

יש אומרים: שקדיש דרבנן יכול לומר גם אחר י"א חודש, (תשובת רב פעלים ח"ד ס' לב, גשר החיים פרק ל אות ג), **והטעם:** לפי שקדיש זה יכול לאומרו אף מי שאינו אבל ולכן כשאומרו האבל אינו עושה לאביו רשע (גשר החיים שם).

ויש אומרים: שאין לומר אף קדיש דרבנן, **והטעם:** מכיון שהיו דבר שבפרהסיא אין לו לומר (אבן יעקב סימן מט בשם שו"ת מהרש"ג ח"א"ח סימן נב).

האומר קדיש שמגיע לחבריו לא הועיל לעצמו כלום ולא הפסיד לחברו (שו"ת חת"ס יור"ד סימן שמה, בשם הגאון שב יעקב).

לריב על הקדיש

אין לריב בשביל אמירת קדיש יתום כי לא לצדקה יחשב (צוואת רבי מאיר מוויילנא).

נהגו שמי שיש לו אב אינו אומר קדיש יתום

והטעם: שמא אביו או אמו יקפידו משום "אל תפתח פה לשטן" ויאמרוהו להמיתנו אתה אומר (לבוש).